

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.112.2'42:82-32

КОНТРАСТНІСТЬ ЯК СТИЛЬОВА РИСА НІМЕЦЬКОМОВНОЇ НОВЕЛИ

Чередниченко В.П.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Досліджено контрастність як стильову рису та одну з основних ознак новелістичної композиції. Встановлено, що реалізація стильової риси «контрастність» у німецькомовній новелі проявляється в системі персонажів тексту. Ідентифіковано та охарактеризовано контраст образів персонажів та контраст у розвитку образу персонажа. Описано мовленнєву реалізацію контрастності на лексичному та синтаксичному рівнях. Розкрито комунікативно-прагматичний потенціал стильової риси контрастності.

Ключові слова: новела, контраст, персонаж, стильова риса, текст.

Постановка проблеми. Вивченням теорії контрасту займалися чимало вчених [1; 2; 6; 7; 14; 17; 18 та ін.]. Проте на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо визначення поняття «контраст». З семантичної точки зору контраст визначається і як різко виражена протилежність у будь-якому відношенні [2; 11; 16], і як фігура мови, яка полягає в антонімуванні лексико-фразеологічних, фонетичних і граматичних одиниць [10; 13], і як семантичне протиставлення однотипних одиниць в мовленні і тексті [15].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Зі стилістичної точки зору контраст розглядається як неспівпадання стилістичних забарвлень слів у висловлюванні [21, с. 483]; стилістична фігура, основою якої виступає широке коло лексичних засобів, що складається з антонімів або слів, які з ним співвіднесені [19]; композиційно-стилістичний прийом розгортання мовлення, який полягає в динамічному протиставленні двох змістово-логічних, а також структурно-стилістичних планів [18]; один із типів висунення [3].

В аспекті концептуальної організації художнього тексту під контрастом розуміють композиційно-мовленнєвий прийом організації та розвитку структури художнього тексту, побудований на протиставленні образів і планів опису [17, с. 200], композиційний [12] або технічний [2] прийом, а також принцип організації поетичного тексту [20] та поетичний прийом [5]. З лінгвокогнітивної точки зору контраст розглядається як лінгвокогнітивний принцип, в основу якого покладено кореляцію прийомів створення контрасту з основними стадіями розвитку об'єктивного світу і пізнання, що являють собою «спадкову зміну тотожності, відмінностей, протилежностей і протиріч» [7].

Дослідження контрасту проводиться на рівні слова і словосполучення, на рівні тексту, на композиційно-синтаксичному рівні, а також шляхом дослідження варіювання граматичних форм (стилістико-морфологічний контраст) [1, с. 130]. Деякі джерела описують стилістичний контраст – поєднання в тексті різностильових елементів, що виступає прийомом створення образних, метафоричних виразів [21, с. 483]. Система про-

тивставлення визначає текст у більшій мірі, ніж сюжет. Контраст може відбуватися не лише в області усіх мовних рівнів, але й у протиставленні образів та планів опису [15, с. 115].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Категорія контрасту, що функціонує в текстах німецькомовної новели, обумовлює функціонування стильової риси контрастності. У світлі нашого дослідження викликає інтерес дослідження типів контрасту в системі персонажів [14]. До таких типів належать: 1) контраст образів персонажів; 2) контраст у розвитку образу персонажу. **Метою** нашої статті є дослідження мовленнєвої реалізації контрастності як стильової риси німецькомовної новели.

З метою створення контрастної характеристики одне явище часто порівнюється з іншим, логічно протилежним. Таке порівняння виявляє не спільні риси предметів та явищ, а протилежні, антагоністичні риси. Факти об'єктивної дійсності не зближуються за загальними ознаками, а відштовхуються один від одного [8, с. 241–242]. На основі принципу контрасту реалізується метод опозицій, який полягає в антонімуванні лексичних, граматичних, фонетичних одиниць. Антонімія виступає головним засобом вираження контрасту на лексичному рівні, оскільки «психологічну основу антонімії створюють асоціації уявлень за контрастом» [9, с. 21]. Здатність слова створювати опозиції, члени яких мають протилежні значення, сприяє реалізації антонімічності. Метод опозицій знаходить свого вираження і у німецькомовній новелі, для якої є характерною контрастна будова і протиставлення персонажів, що слугує для посилення їх характеристик [23, с. 113].

Виклад основного матеріалу. У новелі М. Вальзера „Ein fliehendes Pferd“ антиподами є два «товариша» – мовчазний, замкнений в собі, байдужий до усього Хельмут і балакучий, активний Клаус. Хлопці товаришували у дитинстві, а потім через двадцять років випадково зустрілися на відпочинку. Головна опозиція між Хельмутом і Клаусом полягає у їх ставленні до життя, зокрема до подій, які вже давно минули: „*Ihn interessierte gerade die Abgestorbenheit des*

Vergangenen. Klaus Buch erzählte offenbar das Vergangene am liebsten drastisch. Gibt es etwas, was weniger zusammenpaßt als Vergangenes und Drastisches? Bei Klaus Buch rollte es nur so von Tönen, Gerüchen, Geräuschen; das Vergangene wogte und dampfte, als sei es lebendiger als die Gegenwart... Helmut sah nur Fetzen, Löcher, Gebleichtes, Verebbtes, Vernichtetes“ [22, с. 1037].

На мовностилістичному рівні для передачі поглядів Хельмута вжито накопичення слів з негативною конотацією, які також виступають ситуативними синонімами (*Abgestorbenheit, Fetzen, Löcher, Gebleichtes, Verebbtes, Vernichtetes*). Для відображення світогляду Клауса використовується персоніфікація і порівняння (*das Vergangene wogte und dampfte, als sei es lebendiger als die Gegenwart*). Посилення змістового протиставлення стає можливим завдяки широкому використанню асиндетону (*von Tönen, Gerüchen, Gerüchen; Fetzen, Löcher, Gebleichtes, Verebbtes, Vernichtetes*), ситуативних антонімів (*die Abgestorbenheit / am liebsten drastisch; von Tönen, Gerüchen, Geräuschen / Fetzen, Löcher, Gebleichtes, Verebbtes, Vernichtetes*) та риторичному питанню, що містить протиставлення (*Gibt es etwas, was weniger zusammenpaßt als Vergangenes und Drastisches?*).

У новелі Ш. Цвайґа „Schachnovelle“ протиставлення створене двома шахістами – Доктором Б. і Мірко Чентовичем, при цьому головний контраст полягає у шаховій манері гри: жвавої та швидкої з боку Доктора Б. і повільної з боку Чентовича: „*Zentovic, der Routinier, blieb während der ganzen Zeit unbeweglich wie ein Block, die Augen streng und starr auf das Schachbrett gesenkt; Nachdenken schien bei ihm eine geradezu physische Anstrengung, die alle seine Organe zu äußerster Konzentration nötigte. Dr. B. dagegen bewegte sich vollkommen locker und unbefangen.*“ [22, с. 889]. Характеристика персонажів передається антитезою, яка створена контекстуальними антонімами (*streng und starr / locker und unbefangen*) і підсилюється завдяки порівнянню (*unbeweglich wie ein Block*).

Для низки німецькомовних новел характерний контраст у розвитку образу персонажа. Наприклад, у новелі Г. Кляйста „Die Marquise von O“ контраст у розвитку образу персонажа передається через сприйняття Маркізи. Російський офіцер, який на початку тексту рятує життя Маркізи, ввижається їй янголом: „*Der Marquise schien er ein Engel des Himmels zu sein.*“ [22, с. 164]. Таке сприйняття графа зберігається в контексті майже усього тексту, до того моменту, коли Маркіза розуміє, що граф, який начебто врятував її життя, насправді і є її кривдником: „*Die Marquise rief: „Verschließt die Türen! Wir sind für ihn nicht zu Hause.*“ [22, с. 190]. Подальша розв'язка тексту зображує весілля графа і маркізи, попри небажання і погане ставлення останньої: „*Die Marquise sah, während der Feierlichkeit, starr auf das Altarbild; nicht ein flüchtiger Blick ward dem Manne zuteil, mit welchem sie die Ringe wechselte.*“ [22, с. 192].

Для передачі контрастної характеристики в розвитку образу персонажа автор використовує додаткові конотації лексеми. Так, «ангел» (*Engel*) у цьому контексті є не лише служителем Бога

і посланцем до людей, але й людиною, що володіє усіма добрими рисами. Згодом ставлення Маркізи до графа трансформується в безлиций, невідразний особовий займенник (*für ihn*). У момент найбільшої неприязні спостерігається функціонування лексеми «людина» (*Manne*) з негативною оцінною конотацією. Кінцівка тексту ще раз узагальнює контрастну характеристику в розвитку образу персонажа протягом розгортання дії тексту: „*...er würde ihr damals nicht wie ein Teufel erschienen sein, wenn er ihr nicht, bei seiner ersten Erscheinungen, wie ein Engel vorgekommen wäre.*“ [22, с. 192]. У цьому випадку контраст досягається лексичними антонімами (*Teufel / Engel*).

У новелі А. ф. Шаміссо „Peter Schlehmls wundersame Geschichte“ контраст у розвитку образу персонажа досягається завдяки зображенню внутрішніх переживань персонажа. Зав'язка тексту демонструє дивну угоду: Петер Шлеміль обмінює у незнайомця свою тінь на гаманець, який приносить золото, проте згодом він вже шкодує про цей заклад: „*Es mußte schon die Ahnung in mir aufsteigen: daß um so viel das Gold auf Erden Verdienst und Tugend überwiegt, um so viel der Schatten höher als selbst das Gold geschätzt werde; und wie früher den Reichtum meinem Gewissen aufgeopfert, hatte ich jetzt den Schatten für bloßes Gold hingegeben.*...“ [22, с. 95]. Цей уривок містить протиставлення, представлене контекстуальними синонімами (*Gold / Verdienst und Tugend*) і порівнянням (*der Schatten höher als selbst das Gold geschätzt werde*), де *Schatten / Gold* також виступають контекстуальними синонімами. Допоміжним засобом створення антитези у поданому уривку є синтаксичний паралелізм, оскільки близька побудова конструкцій відтіняє протилежні за значенням слова.

Подальший розвиток дії відображає марні намагання Петера Шлеміля повернути свою тінь, яку не може замінити жодне багатство. Зрештою, у відповідь на пропозицію виміняти тінь на душу Петер Шлеміль назавжди вирішує для себе це питання: „*Ich entsetzte mich, und schnell den klingenden Säckel in den Abgrund werfend sprach ich zu ihm die letzten Worte: „So beschwör ich dich im Namen Gottes, Entsetzlicher! hebe dich von dannen und lasse dich nie wieder vor meinen Augen blicken!“... Ich saß da ohne Schatten und ohne Geld; aber ein schweres Gewicht war von meiner Brust genommen, ich war heiter.*“ [22, с. 123].

Серед стилістичних прийомів, які реалізують контраст, вжито звертання з негативною оцінною денотацією (*Entsetzlicher!; hebe dich von dannen und lasse dich nie wieder vor meinen Augen blicken!*), ситуативні синоніми, анафору (*ohne Schatten und ohne Geld*) і парадокс (*Ich saß da ohne Schatten und ohne Geld; aber ein schweres Gewicht war von meiner Brust genommen, ich war heiter*). Кінцівка новели ще раз підкреслює контраст у розвитку образу персонажа, що зазначає прагматичний потенціал і дає підстави говорити про дидактичне навантаження усього тексту: „*Du, aber, mein Freund, willst Du unter den Menschen leben, so lerne verehren zuvörderst den Schatten, sodann das Geld.*“ [22, с. 131]. Контраст створений завдяки лексичній антонімії (*Schatten / Geld*), що стає зрозумілою лише в контексті прочитання всього тексту новели.

Новела А. Штіфтера „Brigitta“ містить одночасно контраст образів персонажів і контраст у розвитку образів персонажів. Контраст образів персонажів представлений зовнішньою характеристикою персонажів новели: чоловіка-красунчика Штефана Мураї та його негарної дружини Брігіти. У цьому випадку для передачі контрасту автором вжито порівняння: „...wieder andere sagten, daß sie nie etwas so Schönes gesehen hätten als diesen Mann.“ [22, с. 395]; „Weil sie ehrer unschön als angenehm zu nennen sei....“ [22, с. 391].

Контраст у розвитку образів персонажів покликаний відобразити взаємовідносини подружжя. Чоловік, який спочатку обожає свою дружину, згодом зраджує їй з іншою жінкою. Для передачі контрасту вжито пряму мову: „Brigitta! Ich habe dich erkannt. Da ich dich das erste Mal sah, wußte ich schon, daß mir dieses Weib nicht gleichgültig bleiben werde...“ [22, с. 399]; „Weib, ich hasse dich unaussprechlich, ich hasse dich unaussprechlich!“ [22, с. 401].

В обох уривках трапляється лексема *Weib*. У першому випадку вона містить позитивну оцінку конотацію, яка підкреслюється зверненням „Brigitta!“. У другому випадку *Weib* має негативну оцінку конотацію і підсилюється тим, що одночасно виступає зверненням. Відчуття злоби передається завдяки прикметнику *unaussprechlich*, лексичному повтору і транспозиції розповідного речення в окличне.

У свою чергу дружина, яка спочатку обожає свого чоловіка, не може пробачити йому образи зради: „Brigitta sagte nichts, sie hielt ihn an der Hand und ließ die glänzenden Augen in sanfter Ruhe durch das Zimmer blicken“ [22, с. 399];

„Sie sagte kein Wort, sondern sah ihn bloß mit den trockenen, entzündeten Augen an...“ [22, с. 401].

Для створення контрасту автор використовує стилістичний прийом синестезії. Два наведені вище уривки мають однаковий змістовий початок. Проте перший уривок завдяки зоровій (*die glänzenden Augen*) та дотиково-слуховій (*in sanfter Ruhe*) синестезії створює відчуття спокою та умиротворення. Тоді як другий завдяки дотиково-зоровій синестезії (*mit den trockenen, entzündeten Augen*) передає стан образи та відчаю.

Висновки і пропозиції. Розглянувши загальну специфіку реалізації стильової риси контрастності у німецькомовній новелі, нами виокремлено основні фігури контрасту, реалізовані на лексичному рівні. До таких належать антитеза, представлена контекстуальними синонімами / антонімами, додаткові конотації лексеми, рідше – порівняння, персоніфікація, синестезія, парадокс. На синтаксичному рівні контраст у німецькомовній новелі передається через синтаксичний паралелізм, інверсію, парцеляцію.

Категорія контрасту, що забезпечує реалізацію стильової риси контрастності в тексті німецькомовної новели, виступає особливим різновидом стилістичного контексту, основними функціями якого є створення семантичної і структурної впорядкованості тексту, стимулювання виникнення інформації другого роду, залучення для реалізації стилістичної функції мовних елементів різних рівнів, виразних засобів мови. З прагматичної точки зору контраст є засобом емоційного впливу на адресата, оскільки робить акцент на розумовому і / або чуттєвому протиставленні, детальніше дослідження якого можна віднести до перспектив нашої роботи.

Список літератури:

1. Аврасин В.М. Контраст в тексте: сущность и основы типологии / В.М. Аврасин // Структура языкового сознания : сб. статей. – М.: Наука, 1990. – С. 128–138.
2. Андреева Г.В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Г.В. Андреева. – Л., 1984. – 16 с.
3. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. ст. И.В. Арнольд / И.В. Арнольд. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – 443 с.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
5. Блинов Ю.Н. Приемы контраста и противоречия в идиостиле В. Высоцкого : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Ю.Н. Блинов. – М.: РУДН, 1994. – 18 с.
6. Блох М.Я. Контраст как выразительное противопоставление в художественном отображении мира / М.Я. Блох, О.П. Мартынова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики : сб. науч. тр. – М.: Прометей МПГУ, 2008. – № 7. – С. 5–12.
7. Бочина Т.Г. Контраст как лингвокогнитивный принцип русской пословицы : дисс. ... докт. филол. наук / Т.Г. Бочина. – Казань: Казанский государственный университет, 2003. – 449 с.
8. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 459 с.
9. Ефимов А.И. О языке художественных произведений / А.И. Ефимов. – М.: Учпедгиз, 1954. – 288 с.
10. Ковтунова И.И. Поэтика контраста в романе В.В. Набокова «Дар» / И.И. Ковтунова // Язык: система и подсистемы. – М., 1990. – С. 140–161.
11. Комлев Н.Г. [Электронный ресурс] Антиципация / Н.Г. Комлев // Словарь иностранных слов, 2006. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.kroka.ru/html/a/anticipaci8.html>.
12. Кузнецов В.Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный) / В.Г. Кузнецов. – М.: Высш. шк., 1991. – 160 с.
13. Лее-Йуех Л. Стилистика контраста в автобиографической прозе М. Горького и И. Бунина : автореф. ... дисс. канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Л. Лее-Йуех. – Санкт-Петербург, 1999. – 22 с.
14. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 703 с.
15. Матвеева Т.В. Учебный словарь : русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Т.В. Матвеева. – М.: Флинта : Наука, 2003. – 432 с.
16. Москвин В.П. Стилистика русского языка. – Изд. 4-е, перераб. и доп. / В.П. Москвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 640 с.

17. Новиков Л.А. Контраст / Л.А. Новиков // Энциклопедия. Русский язык : [Гл. ред. Ю.Н. Караулов]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 198–211.
18. Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – М.: Наука, 1980. – 262 с.
19. Селина Р.В. Лексические средства создания контраста в публицистике военных лет 1941–1945 гг. : автореф. ... дисс. канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Р.В. Селина. – Л., 1977. – 14 с.
20. Станиславская С.А. Контраст как принцип организации поэтического текста (на материале ранней поэзии А. Ахматовой и Н. Гумилева) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / С.А. Станиславская. – Саратов, 2001. – 195 с.
21. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – 2-е изд., испр. и доп. / [под ред. М.Н. Кожинной]. – М.: Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
22. Das große deutsche Novellenbuch : [mit einem Vorwort von Effi Biedrzyński]. – Düsseldorf : Albatros Verlag, 2004. – 1285 s.
23. Dithmar R. Die Fabel. Geschichte – Struktur – Didaktik / R. Dithmar. – Paderborn: Schöningh, 1971. – 215 s.

Чередниченко В.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

**КОНТРАСТНОСТЬ КАК СТИЛЕВАЯ ЧЕРТА
НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ НОВЕЛЛЫ**

Аннотация

Исследована контрастность как стилевая черта и один из основных признаков новеллистической композиции. Установлено, что реализация стилиевой черты «контрастность» в немецкоязычной новелле проявляется в системе персонажей текста. Идентифицирован и охарактеризован контраст образов персонажей и контраст в развитии образа персонажа. Описана языковая реализация контрастности на лексическом и синтаксическом уровнях. Установлен коммуникативно-прагматический потенциал стилиевой черты контрастности.

Ключевые слова: новелла, контраст, персонаж, стилевая черта, текст.

Cherednychenko V.V.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

**CONTRAST AS A STYLISTIC FEATURE
OF THE GERMAN-LANGUAGE NOVELS**

Summary

The article deals with the using of «contrast» as a stylistic feature and one of the main sign of the novelistic composition. It is established that the realization of the stylistic feature “contrast” in the German-language novel is manifested in the system of characters of the text. Identified and characterized the contrast of characters and contrast in the development of the character. The language implementation of contrast at the lexical and syntactic levels is described. The communicative and pragmatic potential of the stylistic feature contrast is established.

Keywords: novel, contrast, character, stylistic feature, text.